

Axel

Water, wind en forten

Het was niet bepaald onbekend terrein waarop ik me begaf door in Axel (Zeeuws Vlaanderen) te gaan wandelen. Ik kom er vrij regelmatig, toch minstens één keer per maand. Nee, het is niet de alom bekende zaterdagmarkt die me daarheen lokt. Hoewel deze markt ook in het traject van deze wandeling was opgenomen. Behalve twee jaar geleden, toen ik ook deze wandeling meedeed, ben ik maar één keer eerder op die markt geweest. Jaaaren geleden, samen met mijn ouders. Toen alles daar nog beter, mooier en goedkoper was. En toen de grens nog echt bestond en je door in Axel wat te gaan kopen de kommiezen een neus kon zetten voordat ze die van hen in je eigen zaken konden steken. Toen was markten in Axel nog een klein beetje avontuur. Al wordt de zaterdagmarkt nog altijd druk bezocht en al hoor je daar nog steeds behoorlijk wat Belgisch-Vlaamse dialecten (ook onder de marktkramers, trouwens) het heeft allemaal toch heel wat van zijn glans verloren.

Hoewel de omgeving me dus bekend was, bood deze 30e Vliegende Hollandertocht toch nog wat verrassingen. Nee, een onbemand zwart zeilschip met rode zeilen heb ik niet uit de mist zien opduiken. Er was immers geen mist. Wel regen, zo nu en dan. Maar ook zonder die neerslag is er hier in de omtrek geen gebrek aan water.

Op het J. F. Kennedyplein waar ik mijn autootje in alle vroegte parkeerde, heb ik alvast iets gemist. Er moet daar namelijk een beeld staan dat de spotnaam van de Axelaars illustreert. Ze worden namelijk wel eens *êêrpelkappers* (aardappelkappers) genoemd. Dat stamt van een gewoonte die ook hier in de streek niet onbekend was. Na het oogsten van de aardappels bleven er altijd nog wel van die veldvruchten in de aarde steken die door de boer (of zijn machine) over het hoofd waren gezien. Nadat de boer verdwenen was kon je dan op de akkers allerlei figuren zien die gebogen over het land liepen om die aardappelwezen op te rapen en/of uit te graven. Het schijnt dat dat in Axel bijna massaal werd gedaan. Zoals dat meestal het geval is, is het ook hier in Axel zo dat deze spotnaam met ere en fierheid gedragen wordt.

Iets anders wat ik gemist heb is de traditionele Axelse klederdracht. Ik weet trouwens niet wat ik me moet voorstellen bij „*een opstaand doek, kanten trekmutts (!) en spiraalvormige gouden krullen met strik*“. Verwonderlijk is dat echter niet want die kledij wordt nog slechts door folkloregroepen gedragen en ze is verder enkel nog in het Streekmuseum Land van Axel te zien. Dat laatste heb ik nog nooit bezocht en dat zou ik eigenlijk toch wel eens moeten doen. Met een ander museum in de stad ben ik wel bekend. Ik ben er meer dan eens geweest. Het Foto- en Radiomuseum van de gebroeders Witte. En ook dat is het bekijken waard.

Axel kende een bewogen geschiedenis. De stad is verschillende keren in brand gestoken. Waaronder één keer door een uit de hand gelopen feestvuur bij de viering van het midzomernachtfeest. Bovendien werd de stad ooit geplunderd door de Gentenaars en de Spanjaarden hielden ze gedurende een tijd bezet. Wat dat laatste betreft vind je in de omgeving nog vele getuigen van die Spaanse overheersing. Iets wat tijdens de wandeling duidelijk werd. Ook de Tweede Wereldoorlog ging niet ongemerkt aan Axel voorbij.

Er bestaan verschillende verklaringen voor de oorsprong van de naam „Axel“. Het zou „eksterbosje“ (agnulauha) of „kasteel aan het water“ (akesele) kunnen betekenen. Waarbij de tweede uitleg me toch de meest plausibele toeschijnt. Er is ook de uitleg dat Axel de naam was van een Viking die in de buurt een vesting zou hebben gesticht. Iets wat vooral romantici wellicht aanspreekt.

Wat is er verder nog zo over Axel op te merken? Een heleboel, allicht, maar twee weetjes (waar je verder niets mee kan) wil ik jullie niet onthouden. De gemeentevlag van Axel is in een baan om de aarde geweest! De geboren Axelaar Lodewijk van den Berg nam die vlag mee op zijn missie met de Space Shuttle Challenger. Die Lodewijk had in Amerika, ter afronding van zijn studies, onderzoek gedaan naar het groeien van kristallen. Daarbij was hij zaken op het spoor gekomen waar de militaire autoriteiten zich nogal over opwonden. Omdat dergelijke militaire technologie niet door een „buitenlander“ mocht beheerd worden, moest van den Berg de Amerikaanse nationaliteit aannemen. Toen hij uiteindelijk werd gekozen om de kristalgroei onder gewichtloze toestand te onderzoeken in de Space Shuttle was hij eigenlijk wel de eerste Nederlander in de ruimte. Al was hij dan Amerikaan geworden, hij was toch zijn geboortestad indachtig.

Wat er verder in Axel opvalt is dat er in gans de stad geen enkel verkeerslicht te bekennen is! Voor roodrijden kan je daar dus niet bekeurd worden.

Ik was wel zeer vroeg aan de start van deze wandeling. Zowat één uur voor het officiële startuur met name. Toch was ik niet de eerste in de startzaal want daar zat reeds een gezelschap aan de ochtendkoffie zichzelf bijeen te rapen om van start te gaan. Wel was ik de eerste om in te schrijven en, uiteraard, ook de eerste om te vertrekken. Dat het wel erg vroeg was bleek al snel na een stukje langs de Axelse Kreek wanneer twee fietsende heren met fluo jackjes mij voorbij staken. Die waren de bewegwijzering nog aan het controleren en, zoals ik even later zag, nog aan het verbeteren. Overigens was er met die bewegwijzering niets mis en dit keer kan ik met gezag spreken want ik was immers de pionier om dat te beoordelen.

De Axelse Kreek. Althans een stukje ervan.

Na een klein stukje langs de weg dook ik al snel het natuurgebied rond de Axelse Kreek

De watertoren.

in. Om uiteindelijk achter de watertoren terecht te komen. Deze is 60 meter hoog, uit baksteen en met een zeer kenmerkend groen dak. Dit landmark is van heinde en verre te zien in het vlakke Zeeuws-Vlaamse land. De toren werd in 1936 gebouwd en hij is nog in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Het is één van de hoogste watertorens in Nederland. Soms kan de watertoren beklommen worden via een inwendige trap. Hoewel de mogelijkheid van een dergelijk bezoek vanaf een bepaald uur in de aankondiging van de wandeling als mogelijk werd voorgesteld, was dat niet mogelijk toen ik er passeerde. Niet zo verwonderlijk gezien het vroege uur. Maar zelfs toen ik ruim vier uur later terug naar huis keerde en er met de auto passeerde was het hek nog steeds gesloten. Ondanks dat ik eerder al de gelegenheid had om de watertoren tot boven toe eens te bezoeken, heb ik nog steeds niet van de mogelijkheid gebruik gemaakt om het omringende landschap tot zeer ver in de omtrek te bekijken. Bovendien is de watertoren op de begane grond ingericht als tentoonstellingsruimte. Hier worden in het bijzonder tentoonstellingen georgani-

seerd waarin de natuur centraal staat, hoewel er ook ruimte is voor kunstexposities en dergelijke. Een niveau hoger is een vaste expositie ingericht over de toren zelf.

Achter de watertoren en tot tegen de Kinderdijk ligt Smitsschorre. Dit ingedijkte, laaggelegen schor dankt zijn bijnaam „het opspuitterrein“ of „de Vlake“ aan de kanaalwerken uit de zestiger jaren van vorige eeuw. In 1968 werd het Kanaal van Gent naar Terneuzen namelijk verbreed en verdiept. Het zand dat daarvan voortkwam werd via pijpleidingen op het

Smitsschorre-gebied gespoten. Daardoor veranderde dit laaggelegen land van een moerassige laagte in een droge, stuivende zandvlakte. In 1985 kreeg Staatsbosbeheer de opdracht om het grootste deel van het terrein te bebossen. Stilaan heeft zich hier een natuurgebied van enige betekenis ontwikkeld. Dat strekt zich uit van Smits-schorre tot de Axelse Kreek en omvat ook de Zwartenhoekse Kreek. Het totale gebied is 300 hectare groot. Smits-schorre biedt vele recreatieve mogelijkheden. Je kunt er wandelen, joggen, fietsen en golfen. Er is zelfs een zweefvliegveld en zo nu en dan kan je die majestueuze, stille vogels zien overzeilen.

Het golfterrein op de Axelse Vlake

Dan is er nog het kunstbos. Op deze tocht ging het traject niet door dit bos. Althans toch niet de afstand die ik had gekozen. Maar bij een eerdere wandeling was dat wel het geval. Het kunstbos is namelijk het wandelgedeelte van het Smitsschorrebos met daarin een permanente tentoonstelling van kunstwerken.

Het wandelpad op de Schaapdijk

Via de Kinderdijk en de drukke Provinciale Weg werd ik naar Zuiddorpe gedirigeerd. Een verstild dorp dat aan België grenst en dat ten zuiden van Axel ligt. Vandaar zijn naam. Hoewel... het dorp schijnt niet altijd zo geheten te hebben. Vroege geschriften spreken over Moere en Nieuwerkerke. Dat heeft natuurlijk met zijn ontstaansgeschiedenis te maken. Het dorp ligt op een zandrug zodat het minder last had van overstromingen die hier in de streek legio waren. Ten noorden lag een veengebied (of „moer“) dat door turfafgravingen zijn gestalte kreeg. De Axelse Kreek en dat veengebied maakten dat het dorp vanuit Axel moeilijk te bereiken was. Dat was er de oorzaak van dat het dorp tijdens de Nederlandse Opstand lange tijd in handen van de Spanjaarden bleef. Totdat het in 1646 door het Staatse leger werd heroverd. Die Spanjaarden hadden eerder op de uit het water stekende ruggen en dijkresten allerlei forten en fortificaties gebouwd. De resten daarvan zijn tot vandaag te onderscheiden in het landschap en de wandeling leidde me in

een later stadium ook langs deze denkmalen aan de tijd dat dit het grensgebied was tussen Nederland en het Spaanse Rijk.

Door herverkaveling en schaalvergroting van de landbouwgronden zijn vele kleine buurtwegen en -paden verloren gegaan. Maar in Zuiddorpe, de volgende woonkern langs het traject, heeft men blijkbaar het belang ervan erkend en zijn enkele van die „kerkepaden“ in ere hersteld of althans toch bewaard gebleven. Alleszins heeft men sommige ervan gedocumenteerd. Zo kwam ik over het Kerkepad Schaapdijk. Het is werkelijk een dijk en vroeger was die onderdeel van een verbinding met Axel. Ook is de begrazing van deze zanddijk inderdaad ook gebruikt voor het weiden van schapen. Langs deze ongeveer 600 meter lange dijk vond ik een informatiepaneel met een tekst, een gedicht, in het plaatselijke dialect. Ik wil het jullie niet onthouden. Althans toch niet de eerste strofe.

Schjun Siedurps

*Mee ne ruuejen teek vangde de vis
mee virdevouas kant da nie mis
'n appelbie stekt in au dondere
en 'n plattezeuge keud'overal onder.*

En de „vertaling“.

Beschaafd Zuiddorps

Met een rode worm vang je de vis
met muggenlarven kan dat niet mis
een bij steekt je in je donder
en een pissebed kan overal onder.

De auteur is ene Etien Waelput.

Behalve die „plattezeuge“, die ik niet kon plaatsen, scheelt dat niet eens zoveel van mijn eigen dialect. En zelfs die pissebed, die durven we hier wel eens een „varken“ te noemen. Het dorpsplein met zijn eeuwenoude linden ademt een rust uit die op deze relatief vroege zaterdagmorgen nog onderstreept wordt door de bijna volledige menselijke afwezigheid. Nadat koningin Juliana Zuiddorpe had bezocht schreef ze, als reactie op dat bezoek: „De schoonheid van uw eeuwenoude linden heeft ons zeer bekoord“. Ik kan me voorstellen dat er sindsdien aan dat dorpsgezicht weinig is veranderd. Bij mijn tweede doortocht brak de zon opeens door en lichtte het plein op zodat het er nog meer in stilte levend uitzag. Rond de kerk met de wel erg spitse toren staan nog zeer oude monumentale zerken. Vergrijsd en met bijna weggeërodeerde teksten. In Het Kaaiken was de eerste rust- en controlepost gevestigd. Waar ik met enige consternatie werd ontvangen voor mijn controlestempeltje. Men had er nu eenmaal niet op gerekend dat iemand daar al zou arriveren op het ogenblik dat de wandeling officieel pas begon!

Het viel me op dat er in dit dorp zeer veel zonnewijzers te vinden zijn. In allerlei uitvoeringen bevolken ze de voortuintjes. Of het om een modegril gaat dan wel gestimuleerd is door een of andere actie, weet ik niet.

Een fraai voorbeeld van de zonnewijzers in Zuiddorpe

Hoe klein Zuiddorpe ook mag zijn, minstens één illustre Nederlander heeft het alvast voortgebracht: Marie Cécile Moerdijk, schrijfster en zangeres van volksliederen. Hoewel ze slechts twee liederen in het Zuiddorpse dialect heeft laten vastleggen spreekt men hier graag van „De Nachtegaal van Zuiddorpe“. Tot spijt van wie het benijdt.

Een lus doorheen de polders rond Zuiddorpe moest me terugbrengen tot het dorpsplein. Wat gelukkig inderdaad ook gebeurde. Want in dat vlakke land overvalt mij nogal eens de gedachte dat ik onnatuurlijk ver van de beschaving verwijderd ben. En dat alles op elkaar begint te gelijken en ik derhalve nooit meer de weg terug zal vinden. Onderweg op die wandellus waren er vooral twee dingen die me opvielen. Op de akkers zag ik hier en daar een gewas dat ik niet kon thuisbrengen. Na lectuur van wat er over Zuiddorpe geschreven is, denk ik te weten dat het hier gaat om boekwijn. Het dorp kent namelijk zijn Boekwijnfeesten in augustus. Waarom die teelt daar populair is en hoe dat zo gekomen is,

is het onderwerp van een aantal verhalen en legenden. Van vreemde vreemdelingen die het zaad introduceerden over avontuurlijke Zuiddorpenaars die het uit het Heilig Land meebrachten tot arglistige manoeuvres om het ergens te ontstelen. De waarheid is veel prozaïscher en derhalve minder interessant, dus laten we Zuiddorpe maar zwelgen in zijn heroïsche verhalen.

Het andere merkwaardige punt was de relatieve nabijheid van een zeer hoge antenne-mast. Die heeft voor mij een persoonlijk belang omdat de (bijna) hoogste antenne die er in gemonteerd staat door mij is gemaakt (merkte hij op in alle bescheidenheid). Voor een toevallige passant betekent dat natuurlijk niets in het kwadraat.

Voor de tweede maal vertrekkend vanuit Zuiddorpe stuurde het uitgezette traject mij weer naar de Provincieweg en, eens dat wat heikele punt gepasseerd, via een niet meer gebruikte kasseiweg weer de velden in. Wandelaars met honden werden gesommeerd linksaf te gaan, de anderen mochten naar rechts, wat verder alweer een dijk op. De reden van

deze discriminatie was dat de bewuste dijk bevolkt werd door loslopende schapen. Die beesten stellen de aanwezigheid van die blaffende, bijterige andere viervoeters uiteraard niet op prijs. Het leek er echter op dat ze ook de aanwezigheid van ons, tweevoeters, niet erg konden appreciëren want het pad met schelpenzand hadden ze blijkbaar tot hun WC uitverkoren. Het was echt wel spitsroeden lopen om niet al te dikwijls in een hoopje van hun voortbrengselen te trappen. Had je al eens geen rekening te houden met hondendrollen... Belangrijker was dat langs deze route verschillende locaties aangeduid waren van vroegere Spaanse forten. Spaanse inderdaad want dat blijkt al uit de naamgeving die helemaal op Sinten slaat. Sint Jan, Sint Joseph, Sint Jacob, Sint Livinus, Sint Nicolaas en Sint Marcus. De Staten Nederland hadden aan de overzijde van het water ook hun forten maar daar waren ze protestants en dus niet zo erg geporteerd voor heiligen. Dus vond men daar namen als Kijkuit, Nassau en Ferdinandus.

Fort Sint-Jacob

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog was Zeeuws-Vlaanderen erg belangrijk in de krijgsvieringen. Het was immers een grensgebied en in conflictsituaties is een dergelijke ligging natuurlijk een garantie voor een heleboel wapengekletter en de bijhorende ellende. In 1586 bij de herovering van de stad Axel op de Spanjaarden door Prins Maurits werden de dijken doorgestoken. Het laaggelegen land liep onder water en hierdoor werd Axel een eiland. Dat zou tot 1790 zo blijven. De forten aan beide kanten bestonden doorgaans uit aarden omwallingen met

eenvoudige kampementen voor de soldaten. Na de verovering van Hulst op de Spanjaarden in 1645 door Prins Frederik Hendrik viel de Spaanse fortenlinie in handen van de Republiek. Met de vrede van Munster in 1648 verloren de fortenlinies hun militaire waarde volledig en werden ze aan hun lot overgelaten.

Er rest niet veel meer van die oorspronkelijke versterkingen. Dat kan ook moeilijk anders want ze zijn nooit meer geweest dan vrij primitieve versterkingen die niet gebouwd waren voor de eeuwigheid. Wat er nu wel nog te zien is, zijn de verhogingen in het terrein en de overblijfselen van de wallen rond de forten. Om het voor de min of meer toevallige beschouwer wat bevattelijker te maken, heeft men de vermoedelijke omtrek van de versterking thans aangegeven met de pakken stenen zoals die ook voor dijkversterkingen worden gebruikt. In het midden wappert star een metalen vaantje en de schapen grazen er nu vredig.

Na dit rondje kijken naar relictten uit een bewogen verleden ging het weer richting Axel. Behalve een stuk natuur waar ik geen naam kan op plakken en een fikse regenbui was er weinig aan te beleven. Een heel stuk van het traject ging langs de zeer drukke weg naar Hulst toe. En na het keerpunt op de rotonde ook weer een eind terug. Beslist het deel van de wandeling waar ik weinig inspiratie kan uit putten. Een eind verder werd ik dan weer het groen ingeleid naar de „Put van Emmery“. Dat is inderdaad een watervlakte waar rond enkele paden zijn aangelegd die ik reeds eerder heb bewandeld. In het schelpenzand heb ik bij de vorige wandeling iets gevonden dat ik nog steeds met jaloerse ijver bewaar. Volgens mij is het een voorhistorisch werktuigje: een schraper waarmee waarschijnlijk huiden werden schoongeschrapt. Niet indrukwekkend maar het heeft nu eenmaal voor mij betekenis. Ook al zou het bij een deskundig onderzoek volslagen nep blijken te zijn.

Eens de putten gepasseerd was de rest van de wandeling geheel door de bebouwde kom.

Het gedenkteken voor de Poolse bevrijders van Axel

Daarbij passeerde ik aan het gedenkteken voor de Poolse soldaten die in de Tweede Wereldoorlog Axel hebben bevrijd. Dat is bepaald niet zonder slag of stoot gebeurd. De Eerste Poolse Pantserdivisie onder bevel van kolonel Szydlowski leed daarbij ernstige verliezen omdat de Duitsers zich in de stad hadden verschanst en de Poolse aanvallen vanuit het zuiden keer op keer wisten af te slaan. De Duitsers hadden daar namelijk veel artillerie opgesteld staan en bovendien waren stukken land daar onder water gezet wat de opmars ernstig belemmerde. Na vier dagen zware gevechten hadden de Polen zo goed als besloten Axel te bombarderen om zo de Duitsers uit te roken. Op die bewuste vijfde dag (19 september 1944) bleek er echter een dichte mist te hangen. Dat werd door de Polen als een strategisch voordeel uitgebuit en ze legden in het oosten een pontonbrug over het kanaal van Axel naar Hulst. Waardoor ze de Duitsers konden aanvallen op een flank waar die dat het minst verwachtten. Hetgeen slaagde. Tussen Axel en Hulst is nu nog de Gdynia Bridge te vinden op

de plaats waar dit plaats vond. Een aantal straten in Axel herinneren ook nog aan deze gebeurtenissen. Zoals de Polenstraat, de Generaal Maczekstraat, de Generaal Sikorskistraat en het Szydlowskiplein. Jaarlijks worden de gebeurtenissen van destijds met enige luister herdacht.

Een tochtje door de wekelijkse markt bracht me aan de voet van de Stadsmolen. Een waarlijk indrukwekkend monument zo tussen de huizen. De voormalige gemeente Axel beschikte over een vijftiental geregistreerde Rijksmonumenten. Een van de opvallendste daarvan was de in 1750 gebouwde stenen korenmolen. Boven de hoofdingang bevindt zich het restant van een hardstenen wapen van Zeeland in Lodewijk XV stijl. De molen staat hoog op het voormalige bastion Vlissingen van de vesting Axel. Aan de achterkant van de molen ligt dan ook de Bastionstraat (waar Witte's Foto- en Radiomuseum is gehuisvest). De Axelse stadsmolen was de tweede stenen molen in Zeeuws-Vlaanderen. In 1911 werden de wieken gedemonteerd en vanaf dan werd er machinaal gemalen in de molenromp. In de vijftiger jaren van de 20e eeuw brandde de molen af en bleef er nog slechts een ruïne over. Evenwel wordt een molenromp uit oudheidkundig oogpunt ook van belang geacht door het Rijksmonumentenregister en bovendien werd dit achttiende-eeuwse werktuig ook van grote architectonische waarde bevonden. Om dit alles niet verloren te laten gaan werd vanuit de Axelse gemeenschap begin jaren tachtig een stichting tot behoud en restauratie van de molen opgericht. De stichting stelde zich ten doel dit element van de industriële archeologie voor Axel te herstellen en tot een, opnieuw, draai- en maalvaardige molen te maken. In 1998 werd begonnen aan een zeer grondige restauratie die in de zomer van 2000 werd voltooid. De muren werden hersteld, de zolders vernieuwd, een nieuwe molenkap en een nieuw wiekenstel vervaardigd. Uiteindelijk werd eigenlijk elk detail hersteld of verbeterd. De molen is tegenwoordig voorzien van twee koppels maalstenen en alle benodigde toebehoren en wordt op zaterdagen weer gebruikt als korenmolen voor het malen van granen. Een aardig detail: in het jaar van de voltooide restauratie, 2000, bestond de Axelse molen precies 250 jaar.

Toen ik er passeerde draaide de molen niet. Toch zongen wij vroeger wel eens:
„t Zal regenen, 't zal regenen

Alle molekens zullen draaien...

Regenen deed het even later inderdaad maar van de bovenstaande consequentie had de molenaar waarschijnlijk nog niet gehoord. Aan de wind kan het niet gelegen geweest zijn want die was er wel degelijk.

De wel zeer fraaie Stadsmolen in Axel